

DANSKERNE PÅ GULDKYSTEN

Per Oluf Hernæs (red.):

Vestafrika. Forterne på Guldkysten

Gads Forlag 2017, 397 s.

“Det lyder som et eventyr, at der til det danske rige engang har hørt besiddelser på Guldkysten i Guinea. Det lyder af sol og rigdom, af oplevelse og spænding, af frugtbarhed og overdådighed [...] De, der kom hjem fra en rejse til Guldkysten, kunne fortælle i nætter og dage om tropernes mærkværdigheder, om al den spænding og fare, de havde udstået, og de herligheder, de havde mødt”.¹ Således indledte Georg Nørregaard i 1966 andenedgaven af sin bog *Guldkysten* i værket *Vore gamle tropekolonier*. I *Vestafrika. Forterne på Guldkysten*, udgivet som bind i den nye danske kolonihistorie i 2017, lyder der andre toner. Værkets hovedredaktører distancerer sig markant fra tidligere syn på Guldkysten som en farefuld og eventyrlig historie. I stedet ønsker de at beskrive den danske koloniale fortid i al dens brogede og til tider brutale mangfoldighed, og de vil ikke mindst give den en mere fremtrædende plads i den historiske litteratur og i den offentlige bevidsthed, end den har haft tidligere (s. 4-7). Værkets tilblivelse skyldes altså det dobbelte ønske om både at formidle den eksisterende og voksende historiske forskning om emnet og at lade denne viden indgå som et bidrag til den nutidige danske erindringskultur. Værket er vellykket i begge henseender og er en både historiografisk og erindringspolitisk begivenhed.

Bindet om Vestafrika er redigeret af Per Oluf Hernæs og er et ud af de i alt fem bind i den nye danske kolonihistorie, som udover Vestafrika omfatter bind om Indien, Vestindien, Grønland og Danmark som kolonistat.² Da *Vore gamle tropekolonier* første gang udkom i 1952-53, var synet på de koloniale områder allerede under stærk forandring, selv om det ikke afspejlede sig mærkbart i værket.³ Fremvoksende nationalistbevægelser og afkoloniseringen førte til det paradigmeskift, som har præget udforskningen af især Afrikas og Asiens historie lige siden. I stedet for at fokusere på europæernes aktiviteter i Afrika og Asien blev der nu i langt højere grad skrevet historie med udgangspunkt i de pågældende afrikanske og asiatiske samfund, og europæisk kolonihistorie blev nu til afrikansk og asiatisk historie.⁴ Da den nye danske kolonihistorie definerer sig som netop kolonihistorie, må man indledningsvis spørge, hvor den placerer sig i det historiografiske landskab mellem kolonihistorie og afroasiatisk historie. En af hovedredak-

1 Nørregaard: *Guldkysten*, 7.

2 Brimnes: *Indien*; Olsen: *Vestindien*; Gulløv: *Grønland*; Pedersen: *Danmark*.

3 Brøndsted: *Vore gamle tropekolonier*.

4 For Afrika, se Falola: 'African Historical Writing'.

tørerne, Niels Brimnes, har udtrykt det således: "På den ene side prøver værket at skrive kolonierne ind i Danmarks historie. På den anden side prøver det at skrive Danmark ud af koloniernes historie".⁵ Derfor handler et af de fem bind om Danmark som kolonistat, mens de fire andre bind er forsøgt skrevet ud fra en "regional" synsvinkel, hvor der tages udgangspunkt i Grønlands, Indiens, Vestafrikas og Vestindiens egen historie. Danskerne skal stadig være med, men de skal ikke være i centrum. Det kan dog nok ikke være tanken at skrive danskerne helt ud af koloniernes historie, da det jo netop er danskernes rolle i de pågældende områder, som berettiger, at de indgår i det nye værk, men ikke desto mindre er den regionale tilgang tiltrængt og prisværdig, og den lykkes fint.

Per Hernæs har i en tidligere artikel hudflettet, hvad han kalder "danofil-syndromet" i den danske litteratur om Guldkysten. Han sporer en dansk forsknings-tradition, der herskede frem til anden halvdel af det 20. århundrede, og som har anlagt en særegen "dansk" synsvinkel i studiet af Guldkystens historie, en synsvinkel som Hernæs opfatter som en anakronistisk form for kulturimperialisme.⁶ Som Hernæs fremhæver, blev den danske Guldkystforskning imidlertid fra 1960'erne tænkt ind i den efter-koloniale tids nye historiografiske paradigme, og den inddrog for alvor de afrikanske samfund på Guldkysten i historieskrivningen og fik i langt højere grad end tidligere integreret den danske og den ghanesiske historie i hinanden. En hovedperson i denne nyorientering var Ole Justesen, som gennem en lang række artikler og ikke mindst i hovedværket *Danish Sources for the History of Ghana 1657-1754* leverede vægtige nye bidrag.⁷ Per Hernæs selv fulgte efter med nye og væsentlige arbejder om interaktionen mellem danskerne og kystsamfundene på Guldkysten, og fra generationen efter Hernæs må ikke mindst Pernille Ipsens studier af inter-raciaale ægteskaber på Guldkysten fremhæves.⁸

Efter sit tidligere opgør med den "danofile" tradition i udforskningen af Guldkystens historie har Hernæs nu fået mulighed for selv at redigere det første større samlede værk om Guldkysten i mere end 50 år. Han og værkets enkelte forfattere har til fulde levet op til ambitionen om i langt højere grad end tidligere at inddrage de afrikanske samfund i historien, og har der været en særlig danofil tradition, er der ikke mange spor af den i denne bog. Værket er fremragende. Det er skrevet af forfattere, der har stor førstehåndserfaring med og dyb indsigt i kildematerialet og litteraturen om Guldkysten, og resultatet er en bog, som uden tvivl vil blive standardværket i mange år fremover.

5 Brimnes: 'Danmarkshistorie', 25.

6 Hernæs: 'Dansk kolonihistorie og Afrika'.

7 Se f.eks. Justesen: 'Danish Settlements'; Justesen: 'Kolonierne i Afrika'; Justesen: 'Heinrich Richter'; Justesen: *Danish Sources*. Samtidig med Justesen udgav Svend Erik Green-Pedersen vigtige, nye bidrag om den danske slavehandels historie, f.eks. i Green-Pedersen: 'The Scope and Structure'.

8 Se især hovedværket Hernæs: *Slaves*; Ipsen: *Daughters*. I Jørgensen: *Danskerne huse* er samlet en række nyere bidrag om bygninger, plantager og kulturarv i Ghana.

I sit forord (s. 8-10) redegør Hernæs for værketets overordnede analytiske tilgang. Han præciserer indledningsvis, at selv om værket indgår i en serie om ny dansk kolonihistorie, var Guldkysten strengt taget aldrig en koloni. Der var på forskellige tidspunkter stærke danske ønsker om at udvikle en regulær koloni, men det forblev et mislykket projekt, og som bogens undertitel angiver, handler den ikke om en koloni men om forter på Guldkysten. I stedet for at tale om en koloni taler Hernæs om et dansk handelsvælde, et *emporium*, som Danmark-Norge og Danmark uden Norge udfoldede i Vestafrika. Det var først og fremmest et "slaveemporium", og danskernes forhold til de lokale samfund var primært styret af slavehandelen (s. 8). Slavehandelen studeres imidlertid inden for en langt bredere analytisk ramme: "Vores synsvinkel er formet af en ambition om at indfange og belyse det ganske særlige 'rum', hvori krydsende interesser og impulser blev modtaget, fordøjet og selektivt tilpasset de aktuelle behov og interesser hos begge parter i den interaktive proces, som udspandt sig på Kysten" (s. 9).⁹ Fokus ligger på "afro-europæisk interaktion" og på en "*relationshistorie*" (s. 18-20). Interessen for dette særlige "rum", som kan minde om Marie Louise Pratts begreb "contact zones",¹⁰ retter sig både mod de europæiske aktiviteter og især mod de rammer for afro-europæisk interaktion, som blev sat af de afrikanske staters politiske strukturer, af deres indre dynamik og af deres indbyrdes alliancer og konflikter. Værket gør endegyldigt op med tidligere forsknings tendens til at opfatte de vestafrikanske aktører som en samlet blok, og en af dets store kvaliteter er at påpege det nuancerede og konstant skiftende samspil mellem europæiske handelsinteresser og afrikanske politiske strukturer og strategier. Ambitionen er som i seriens øvrige bind at se udviklingen ud fra lokale synsvinkler, og det lykkes fortrinligt. Den tidlige nationalistiske historieforskning insisterer på en afrocentrisk tilgang til Afrikas historie er bibeholdt, men den er også tænkt videre ind i den bredere atlantisk-historiske ramme, som præger den nutidige forskning.

Vestafrika. Forterne på Guldkysten, er inddelt i 12 kapitler, hvoraf Hernæs selv har skrevet de første seks, svarende til ca. halvdelen af bogen. Nogle af kapitlerne er kronologisk struktureret, andre tematisk, og redaktørens egne seks kapitler giver en kronologisk oversigt over danskernes forhold til de vestafrikanske aktører og til de europæiske konkurrenter. I kapitel 1 giver Hernæs et overblik over de europæiske aktiviteter på Guldkysten, begyndende med den portugisiske æra fra 1470'erne til 1642. Handelen med guld og slaver trak skibe fra andre europæiske lande – Spanien, Frankrig og England – til sig, og fra 1640'erne blev hollænderne en dominerende faktor i handelen. Fra midten af 1600-tallet kom svenske og danske skibe til, og samtidigt blev handelen mere og mere koncentreret om slaver. Hernæs fremhæver, at så længe slavehandelen blev holdt i gang, var der intet europæisk behov for territoriale besiddelser, men at dette ændrede sig fra

9 Hernæs har tidligere talt for en sådan tilgang i f.eks. Hernæs: 'Slave Trade'.

10 Pratt: 'Arts of the Contact Zone'.

begyndelsen af 1800-tallet, ikke mindst på grund af Asante kongedømmets voksende dominans. I kapitel 2 følger Hernæs danskernes første fremstød i perioden 1657-1685. Det faldt sammen med grundlæggende transformationer i staterne på Guldkysten og i indlandet og indebar skovrydning, voksende landbrugsarealer og deraf følgende muligheder for befolkningsvækst og økonomisk ekspansion. En ny samfundstype udviklede sig gennem 1600-tallet, karakteriseret ved nye magteliter, højere specialisering og arbejdsdeling og en større markedsorientering af produktionen. Det var sådanne samfund, danskerne mødte, og de kom til at præge deres handlemuligheder afgørende. I denne periode byggedes forterne Frederiksborg og Christiansborg, som forblev centre for danskernes handel. Kapitel 3 behandler perioden 1660-1700, hvor danskernes aktiviteter ikke mindst blev formet af den ekspanderende Akwamu stat, som kortvarigt besatte fortet Christiansborg i 1693. Danskerne fik det tilbage, men det viste, i hvor høj grad deres handlemuligheder var dikteret af de lokale stater. Hernæs følger historien videre i kapitel 4, som dækker tiden 1700-1730, hvor Akwamu sammen med staterne Akyem og senere Asante dominerede kysten. Hernæs har nogle fine analyser af disse statsformationer og viser med udvalgte eksempler, hvorledes interaktionen mellem danskerne og disse stater forløb. Danskerne vekslede mellem en alliance- og en konfrontationsstrategi, men det foregik normalt på lokale betingelser. Danskerne kom helskindet ud af denne periode, men den politiske situation i hele Accra-områder var ustabil og truende for handelen. Perioden 1730-1770 behandles i kapitel 5, og her bliver de vigtigste afrikanske aktører Akyem og Asante. De gode tider, som danskerne havde oplevet under Akyem, blev afløst af helt andre betingelser, efter at Asante invaderede kysten i 1742. Asantes centrale rolle voksede, og Hernæs karakteriserer hele den sidste fjerdedel af 1700-tallet som en *Pax Asante*. Hernæs' bidrag slutter med kapitel 6, hvor han beskriver tiden 1770-1800, hvor danskerne både på grund af konkurrence fra hollænderne og pres fra især Asante flyttede deres aktiviteter østpå, og ligesom andre oplevede danskerne et opsving i slavehandelen frem til slutningen af 1780'erne.

De følgende seks kapitler er forfattet af bindets øvrige forfattere. Erik Gøbel beskriver i kapitel 7 den danske slavehandel fra 1647 til 1806.¹¹ Danske skibe transporterede i alt knapt 100.000 slaver over Atlanten fra midten af 1600-tallet til slavehandelens ophør kort efter 1803, og det udgjorde 0,8% af alle de slaver, som blev transporteret denne vej fra det 16. til det 19. århundrede. Danskerne gik ind i slavehandelen fra 1640'erne, fra 1674 gennem Vestindisk-guineisk Kompagni og senere af Den Kongelige Guineiske Handelsdirektion. Gøbel giver en fin beskrivelse af slavehandelens aspekter: dens økonomi, dens plads i den atlantiske vareudveksling og trekantshandelen, skibenes indretning og slavernes forhold om bord. Fremstillingen slutter med det danske forbud mod slavehandel i 1792.

11 Jf. Gøbel: *The Danish Slave Trade*.

I et spændende efterfølgende kapitel forlader Ole Justesen og Pernille Ipsen den overvejende politisk-økonomiske tilgang til fordel for et social- og kulturhistorisk perspektiv. De analyserer livet og den sociale struktur i forterne og fortbyerne, ikke mindst de såkaldte fortslaver og gruppen af euro-afrikanere. Det omfatter de såkaldte cassareægteskaber mellem europæiske mænd og afrikanske kvinder, børn af disse ægteskaber og de euro-afrikanske entreprenører. Ole Justesen fortsætter analysen i kapitel 9 og fokuserer især på perioden 1793-1826, hvor det begyndte at blive klart, at de danske forter levede på lånt tid. Danskerne blev i stigende grad presset af Asante, hvilket førte til krig mod Asante fra 1823-1826, og kapitlet lever fint op til værkets generelle ambition om at fokusere på den komplicerede politiske og økonomiske interaktion. Hvor Justesens og Ipsens kapitel analyserede det kulturelle og sociale "rum", som europæerne og afrikanerne interagerede i, behandler Justesen her tilsvarende deres fælles politiske rum. I kapitel 10 skriver Daniel Hopkins om de mangfoldige planer om dansk kolonisering på Guldkysten, som blev udfærdiget i tiden op til 1850. Han nævner de danske forsøg på plantagedrift og fremhæver især Paul Iserts planer om en landbrugskoloni. Hopkins viser her, hvorledes planerne blev vanskeligere at virkeliggøre efter forbuddet mod slavehandel i 1792. Han fremhæver Peter Thonnings store betydning for dette arbejde, blandt andet som det udmøntede sig i den såkaldte Guinea-kommission. I det følgende kapitel 11 følger Ole Justesen den politiske udvikling videre op til 1850, hvor de danske besiddelser blev solgt til England, og han gør ikke mindst grundigt rede for guvernør Edward Carstensens rolle i de diplomatiske forhandlinger op til salget i 1850. Herefter følger bogens sidste kapitel, hvor Anne Mette Jørgensen gør rede for kulturarven efter danskernes tid på Guldkysten. Hun skriver om de bygninger, som stadig er tilbage efter danskerne og om arbejdet med at bevare dem, ligesom hun kort omtaler museumsudstillinger, det historiske arkivarbejde og andre spor efter danskerne på Guldkysten.

Samlet fremstår *Vestafrika. Forterne på Guldkysten* som et fornemt bind i den nye danske kolonihistorie. Den er et væsentligt bidrag til dansksproget Afrika-forskning og er skrevet af de bedste historikere på feltet. Alle bidrag bygger på forfatterens årelange arbejde med det originale kildemateriale i ikke mindst Rigsarkivet og inddrager overalt den nyeste internationale forskning om Guldkystens historie. Bogen er forsynet med mange og ualmindelig fine illustrationer, mange af dem i farver og forsynet med informative billedtekster. Derudover er der en god og fyldig litteraturliste for hvert kapitel, som indledes med en kort historiografisk note. Endvidere er bogen forsynet med gode sted- og personregistre. Med dette værk foreligger der for første gang i mere end 50 år et seriøst værk, som behandler hele den periode, hvor danskerne var aktive på Guldkysten. Det er fornemt, at et sådan værk kan udgives på dansk, og man kan kun håbe, at en eventuel engelsk oversættelse kan gøre det tilgængeligt for ikke mindst ghanesiske forskere og historisk interesserede.

Bogens forfattere havde som ambition at belyse interaktionen mellem danskere og ghanesere på Guldkysten, og det er også lykkedes fortrinligt. Hovedvægten er på de politisk-økonomiske relationer, og da danskerne jo især var på Guldkysten for at handle, er det forståeligt og berettiget. Man kan imidlertid savne en mere dybtgående fremstilling af danskernes sociale interaktion med den lokale befolkning, således som det f.eks. kommer frem i Ole Justesens og Pernille Ipsens diskussion af afro-europæiske ægteskaber. Der er fine strukturelle analyser af sammenhængen mellem danskernes aktiviteter og transformationen af de lokale stater. Der er også mange gode analyser af de interne politiske processer i de afrikanske stater og af disse processers betydning for staternes strategier over for danskerne og andre europæere på kysten. Udviklingen ses imidlertid – og af gode grunde – altovervejende fra et kystperspektiv, og det ville have beriget fremstillingen, hvis den i højere grad havde inddraget danskeres forhold til lokale grupper og individer. Vi hører f.eks. et par gange om danske missionærers tilstedeværelse uden at deres arbejde og betydning forfølges yderligere.

Værket indledes som sagt med en historiografisk programmerklæring af såvel den nye kolonihistories hovedredaktører som af Per Hernæs. Imidlertid kunne en uddybende historiografisk diskussion have været en fordel. Litteraturlisten til de enkelte kapitler bagest i bogen indledes som nævnt med en kort historiografisk note, men da værket bevidst stræber efter at give et erindringskulturelt bidrag, kunne det have været nærliggende at følge danskernes historiografiske spor i Ghana. Anne Mette Jørgensen nævner ganske kort det danske kildemateriale i Rigsarkivet og det ønskelige i, at det bliver gjort lettere tilgængeligt for folk, der ikke kan læse dansk (s. 365-366). Men en mere systematisk historiografisk diskussion af den danske og den ghanesiske Guldkystforskningens udvikling ville have været oplysende, især fordi bogens bibliografier rummer mange titler af ghanesiske historikere.

Redaktørerne har givetvis diskuteret, om bogen kun skulle handle om Danmark på Guldkysten, eller om den også skulle rumme overvejelser om de danske Guldkysterfaringers historie i Danmark. I bindet om Danmark som kolonistat indgår et kapitel af Anne Folke Henningsen om "koloniernes spor" i Danmark.¹² Uden nødvendigvis at skrive et tilsvarende kapitel specielt for Guldkysten, kan man dog undervejs savne overvejelser i den retning. Daniel Hopkins nævner f.eks., at Paul Iserts bog om sine oplevelser på Guldkysten "gjorde den læsende offentlighed i Danmark opmærksom på de atlantiske slavetransporters rædsler og de caribiske plantagers brutalitet" (s. 289). Tilsvarende formidlede f.eks. Ludewig Ferdinand Römers *Tilforladelig Efterretning om Kysten Guinea* fra 1760 ikke blot etnografisk og kulturhistorisk viden til et læsende publikum i Danmark, men blev også et bidrag til den offentlige diskussion om slavehandelens legiti-

12 Henningsen: 'Koloniernes spor'.

tet. En systematisk analyse af den litteratur, der blev skrevet af folk med erfaringer fra Guldkysten som Römer og Isert, kunne have nuanceret forståelsen af det dansk-ghanesiske kulturmøde yderligere. Vi hører med god grund meget om skiftende danske kongers og embedsmænds overvejelser om den politiske og økonomiske udvikling på Guldkysten, men kun lidt om tilsvarende kulturelle eller religiøse overvejelser i den danske offentlighed. Uden at have drejet bogens fokus og vægtning nævneværdigt, kunne denne kulturelle interaktion mellem Danmark og Guldkysten have suppleret bogens mange fortrinlige kapitler. Men tilbage står, at Per Hernæs og bogens forfattere har skrevet et fremragende værk, som uden tvivl længe vil stå som et uomgængeligt standardværk.

LITTERATUR

Trykte kilder

- Brimnes, Niels: 'Danmarkshistorie – nu med kolonier; kolonihistorie – nu uden Danmark', *Noter* 215, 2017, 25-31.
- Brimnes, Niels (red.): *Indien. Tranquebar, Serampore og Nocobarerne*, København: Gads Forlag, 2017.
- Brøndsted, Johannes (red.): *Vore gamle tropekolonier*, bd. 1-8, 2. udg., København: Fremad, 1966.
- Falola, Toyin: 'African Historical Writing'. I Axel Schneider og Daniel Woolf (red.), *The Oxford History of Historical Writing*, vol. 5, *Historical Writing since 1945*, Oxford: Oxford University Press, 2011, 399-421.
- Green-Pedersen, Sv.E.: 'The Scope and Structure of the Danish Negro Slave Trade', *Scandinavian Economic History Review* XIX (2), 1971, 149-197.
- Gulløv, Hans Cristian (red.): *Grønland. Den arktiske koloni*, København: Gads Forlag, 2017.
- Gøbel, Erik: *The Danish Slave Trade and its Abolition*, Leiden: Brill, 2016.
- Henningsen, Anne Folke: 'Kolonierne spor'. I Mikkel Venborg Pedersen (red.), *Danmark. En kolonimagt*, København: Gads Forlag, 2017, 398-445.
- Hernæs, Per: 'Dansk kolonihistorie og Afrika', *Fortid og Nutid* 32, 1985, 71-78.
- Hernæs, Per: *Slaves, Danes, and African Coast Society. The Danish Slave Trade from West Africa and Afro-Danish Relations on the Eighteenth-Century Gold Coast*, Trondheim: Department of History, Norwegian University of Science and Technology, 1995.
- Hernæs, Per: 'Slave Trade, Slave Plantations and Danish Colonialism'. I Holger Weiss (red.): *Ports of Globalisation, Places of Creolisation. Nordic Possessions in the Atlantic World during the Era of the Slave Trade*, Studies in Global Slavery vol. 1, Leiden: Brill, 2015, 101-139.
- Ipsen, Pernille: *Daughters of the Trade. Atlantic Slavers and Interracial Marriage on the Gold Coast*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015.
- Justesen, Ole: 'Danish settlements on the Gold Coast in the nineteenth century: an outline', *Scandinavian Journal of History* 4 (1), 1979, 3-33.
- Justesen, Ole: 'Kolonierne i Afrika'. I Ole Feldbæk og Ole Justesen: *Kolonierne i Asien og Afrika*, København: Politikens Forlag, 1980, 289-468.
- Justesen, Ole: 'Heinrich Richter 1785-1849. Trader and Politician in the Danish Settlements on the Gold Coast (Accra)', *Transactions of the Historical Society of Ghana*, New Series 7, 2003, 93-192.
- Justesen, Ole: *Danish Sources for the History of the Ghana 1657-1754*, bd. 1-2, København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 2005.
- Jørgensen, Anne Mette (red.): *Danskernes huse på Guldkysten 1659-1850*, København: Forlaget Vandkunsten og Nationalmuseet, 2014.
- Nørregaard, Georg: *Guldkysten, Vore Gamle Tropekolonier*, bd. 8, København: Fremad, 1966.
- Olsen, Poul Erik (red.): *Vestindien. St. Croix, St. Thomas og St. Jan*, København: Gads Forlag, 2017.

Pedersen, Mikkel Venborg (red.): *Danmark. En kolonimagt*, København: Gads Forlag, 2017.
Pratt, Mary Louise: 'Arts of the Contact Zone', *Profession* 1991, 33-40.

NIELS KASTFELT
LEKTOR
CENTER FOR AFRIKASTUDIER OG AFDELING FOR KIRKEHISTORIE
KØBENHAVNS UNIVERSITET
NK@TEOL.KU.DK